

УДК 338.43:338.242: 633.1

Світовий О.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організації
Уманського національного університету садівництва

ПРИНЦИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ЗЕРНОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

Стаття присвячена вивченню особливостей методології дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі та ширшого застосування принципів наукового пізнання для більш повного осмислення даного процесу. Проведена класифікація принципів і методів пізнання у дослідженні доданої вартості даного підкомплексу та дана їх характеристика. Доведена необхідність застосування системного підходу, який дає змогу не тільки проводити всебічний аналіз доданої вартості, а й досягнути її максимального значення у перспективі.

Ключові слова: принцип, метод, зернопродуктовий підкомплекс, додана вартість, заробітна плата, прибуток.

Свитовий А.М. ПРИНЦИПЫ И ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ В ЗЕРНОПРОДУКТОВОМ ПОДКОМПЛЕКСЕ

Статья посвящена изучению особенностей методологии исследования добавленной стоимости в зернопродуктовом подкомплексе и более широкого применения принципов научного познания для более полного осмысления данного процесса. Проведена классификация принципов и методов познания в исследовании добавленной стоимости данного подкомплекса и дана их характеристика. Доказана необходимость применения системного подхода, который даст возможность не только проводить всесторонний анализ добавленной стоимости, но и достичь ее максимального значения в перспективе.

Ключевые слова: принцип, метод, зернопродуктовый подкомплекс, добавленная стоимость, заработная плата, прибыль.

Svitoviy O.M. THE PRINCIPLES AND FEATURES OF METHODOLOGY OF RESEARCH OF THE VALUE ADDED IN GRAIN PRODUCTION SUBCOMPLEX

Article devoted to studying of features of methodology of research of a value added in grain production subcomplex and broader application of the principles of scientific knowledge for fuller judgment of this process. The carried-out classification of the principles and methods of knowledge of research of a value added of this subcomplex also is given their characteristic. Need of application of system approach which will give the chance not only to carry out the comprehensive analysis of a value added, but also to reach it the maximum value in the long term is proved.

Keywords: principle, method, grain production subcomplex, value added, salary, profit.

Постановка проблеми. В процесі розвитку ринкових відносин виникає необхідність пошуку та застосування нових методичних підходів дослідження вартості продукції, зокрема нової вартості, що створюється на підприємствах у різних галузях економіки. Не виключення із правил є підприємства агропромислового комплексу та його підкомплексів. Специфіка виробництва продукції у галузях зернопродуктового підкомплексу передбачає й особливу методологію досліджень доданої вартості та використання відповідних принципів наукового пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками у зв'язку із прискороною розбудовою ринкових відносин в нашій країні вчені все частіше звертаються до питання формування та розподілу доданої вартості як одного із найважливіших показників рівня розвитку економіки. Зернопродуктовий підкомплекс є наразі головним підкомплексом вітчизняного агропромислового виробництва, тому ступінь його зростання значно впливає на рівень валового внутрішнього продукту та національного доходу. Такі вітчизняні вчені, як В.Я. Амбросов, М.М. Ільчук, С.М. Кваша, Ю.Я. Лузан, В.Я. Месель-Веселяк, Саблук П.Т. та ін. внесли значний вклад у вивченні даного питання та збагатили методіку дослідження доданої вартості у агропромисловому виробництві.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак деякі питання методології дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі недостатньо вивчені. Відповідні принципи та методи наукового пізнання не завжди у повній мірі застосовуються у даному дослідженні, часто відсутній системний підхід до вирішення проблем

щодо формування та розподілу доданої вартості підкомплексу.

Формулювання цілей статей. Ціллю даної статті є вивчення особливостей методології дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі та ширшого застосування принципів наукового пізнання для більш повного осмислення даного процесу.

Виклад основного матеріалу. Існує велика кількість методів і методик досліджень, і щоб досягнути успіху у цьому процесі, необхідно правильно їх відібрати. Для цього, насамперед, на нашу думку, потрібно осмислити і зрозуміти взаємозв'язок теорії і практики, законів та методів пізнання, а потім обрати необхідну методологію та методіку дослідження.

Методологія (англ. methodology) – вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [1, с. 185]. Деяко ширше розуміє методологію, наприклад, група вчених під керівництвом А.Є. Конверського, як тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів. Поняття «методологія», на їх думку, має два основних значення: по-перше, це система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, це вчення про цю систему, загальна теорія метода [2, с. 25]. Великий Енциклопедичний Словник трактує методологію як вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності; методологія науки – вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання [3]. Із викладених вище визначень методології

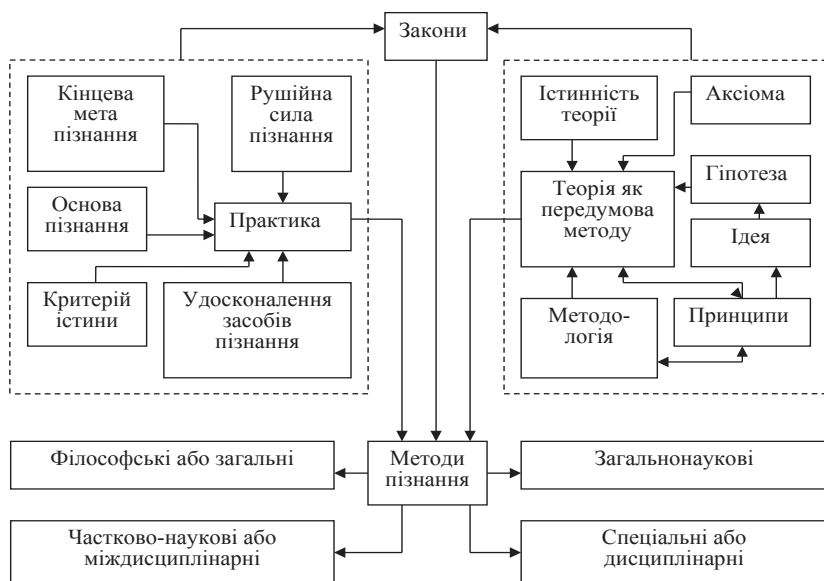

Рис. 1. Взаємозв'язок теорії і практики, законів та методів пізнання
Джерело: власні дослідження.

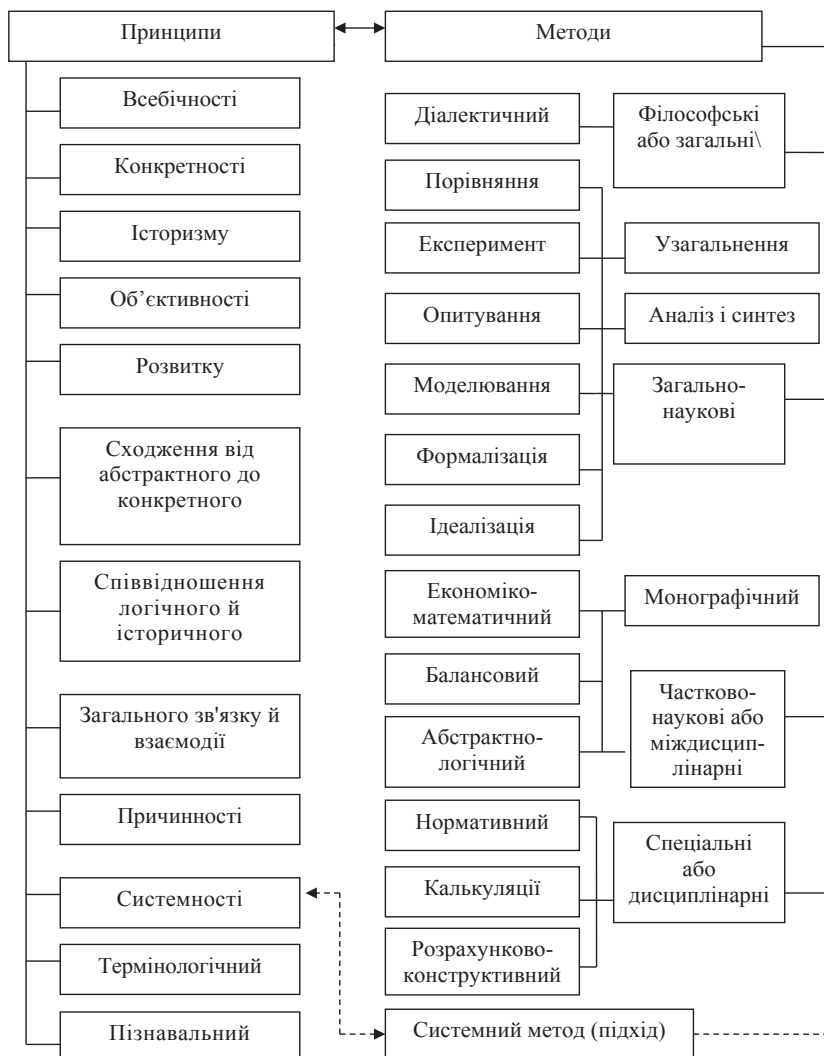

Рис. 2. Схема взаємозв'язку принципів та методів пізнання у дослідженні формування та розподілу доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі

Джерело: власні дослідження

слідують, що дане поняття охоплює не тільки певну кількість принципів і методів пізнання та вчення про них, а й, для одержання успішного результату досліджень, об'єднує теорію, практику та відповідні закони у систему і має філософську основу. Схематично взаємозв'язок теорії і практики, законів та методів пізнання показано на рис. 1.

Як видно із рис. 1, методологія та принципи наукового пізнання взаємопов'язані. До того ж, принципи є фундаментальними положеннями для обґрунтування ідей, що породжують гіпотези, при доведенні яких виникають теорії, які є передумовами того чи іншого методу. Методи пізнання мають відповідну класифікацію. Але без врахування законів, які є дітищем симбіозу теорії та практики, застосування будь-яких методів дослідження також не принесе очікуваного результату. Тому тільки врахувавши усі вищевказані категорії пізнання, зрозумівши їх взаємозв'язок, можна на основі принципів пізнавального процесу і відповідної методології означити методіку дослідження певної дисципліни чи науки.

Трактатування такого поняття, як принцип у різних літературних джерелах неоднакове. У деяких випадках поняття принципу та методу настільки близькі, що деякі з них ототожнюють, наприклад, історичний метод та принцип історизму. Але, на нашу думку, поняття принципу передують поняттю методу і є його основою, хоча ці поняття дійсно дуже пов'язані. Ми схилиємося до такого визначення, що принцип – це основні вихідні положення будь-якої теорії, вчення. Сукупність принципів є початковою формою систематизації знань, вона адресована певним фахівцям [4, с. 34]. Й.С. Завадський визначає принцип (англ. principle) як головне, вихідне положення, правило діяльності організації в будь-якій сфері або правило поведінки особи [1, с. 250].

Великий Енциклопедичний Словник додає до цього поняття ще й внутрішнє переконання людини, що визначає його ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [3]. В останньому трактуванні, на нашу думку, у розумінні принципів пізнання особливо важливим є внутрішнє переконання людини. Саме воно відіграє вирішальну роль у правильності вчинків людини, вірності певним положенням, викликає повагу чи неповагу до відповідних законів буття, визначає правильність вибору методів пізнання дійсності та впевненість у очікуваному результаті її дій. До того ж, різне ставлення до дій-

сності різних людей визначає і різний вибір методів дослідження, його напрямку. Тобто різне відчуття дійсності у вчених спонукає їх по-різному оцінювати об'єкт дослідження, що і є джерелом пошуку істини.

В кожній науці чи дисципліні застосовуються певні філософські, загальнонаукові, частково-наукові та спеціальні методи досліджень. Розглянемо принципи і методи дослідженні формування та розподілу доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі на рис. 2.

Метод (від грец. *methodos*) – система засобів, заходів, підходів і шляхів, за допомогою яких здійснюється пізнання категорій, законів і тенденцій господарського життя. Який предмет науки – такий і його метод дослідження: предмет породжує особливості методу, а метод виробляє інструментарій пізнання, за допомогою якого економісти проникають у сутність економічних явищ і процесів, формулюють поняття, відкривають нові закони, особливості розвитку суспільного виробництва, а відтак формують предмет економічної теорії [5, с. 13]. Зупинимось докладніше на методах, які застосовуються у дослідженні формування та розподілу доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі; принципи пізнання ми в загальних рисах вже охарактеризували і показали їх взаємозв'язок із вказаними методами.

Головним та всебічним методом пізнання є діалектичний, який застосовується при дослідженнях в усі науках та дисциплінах, у тому числі і в економічних, бо він є загальною теорією розвитку та універсальним методом пізнання об'єктів, що розвиваються. У нашому випадку даний метод застосовується для поняття розвитку зернопродуктового підкомплексу як системи. Додана вартість тут виступає як об'єктивна реальність і необхідність розвитку підкомплексу.

Серед загальнонаукових методів дослідження доданої вартості у зернопродуктовому підкомплексі застосовуються такі як:

- *порівняння* – метод, який встановлює подібність або відмінність різних об'єктів дослідження за певними ознаками (застосовується для порівняння величини та структури доданої вартості у різних підприємствах та галузях зернопродуктового підкомплексу);

- *узагальнення* – це комплекс послідовних дій по об'єднанню одиничних фактів в єдине ціле з метою виявлення типових характеристик і закономірностей (використовується для визначення загальної суми доданої вартості, починаючи від виробництва зерна, закінчуючи реалізацією готової продукції споживачам);

- *експеримент* – апробація у створених відповідних умовах та практиці наперед змодельованих систем (організація виробництва готових продуктів із зерна в межах одного чи групи підприємств, що знаходяться в одній системі з раціональним розподілом доданої вартості між усіма учасниками процесу і т. ін.);

- *опитування* – метод, що полягає у зборі інформації, отриманих в результаті опитування людей. Важливо, що цей метод дає змогу також виявити мотиви і причини перебігу відповідного процесу (цей метод використовується, наприклад, для визначення уподобань споживачів щодо якості та різновидів зернової продукції з метою випуску такої продукції, яка б мала справедливу ціну реалізації і максимальний прибуток для товаровиробника, чи щоб дізнатися думку працівника або спеціаліста відповідної галузі щодо покращення продуктивності праці та зменшення виробничих витрат тощо);

- *аналіз і синтез* – комплексний метод дослідження, що ґрунтується на послідовному розчленуванні об'єкту на частини (аналіз) та поєднанні окремих його елементів в єдине ціле (синтез) (формування доданої вартості розглядається як одне ціле, після аналізу складових цього показника);

- *формалізація* – метод вивчення економічного процесу шляхом відображення його змісту і структури в знаковій формі (для вираження показників визначення доданої вартості у вигляді формул);

- *ідеалізація* – метод, пов'язаний з утворенням і вивченням ідеальних об'єктів (отримання відповідної (ідеальної) суми доданої вартості від реалізації зернової продукції не беручи до уваги ряд факторів, наприклад, неврожайні роки тощо);

- *моделювання* – метод як спосіб опосередкованого пізнання. Моделювання – це завжди співставлення відомого з невідомим за *аналогією*. Моделювання слугує для розв'язування тих завдань, які не можуть бути розв'язані безпосередньо на об'єкті, наприклад, коли він уявний, тобто не існує. У нашому випадку застосовується математичне моделювання для аналізу не тільки загальних властивостей системи (зернопродуктового підкомплексу) як цілого, але також і поведінку окремих її елементів, зміни структури, визначення відносних вкладів різних факторів у вартості, що спостерігаються. Моделюються різні варіанти кооперації та інтеграції підприємств зернопродуктового підкомплексу, включаючи кластеризацію, для отримання максимально можливої суми доданої вартості.

Частково-наукові та спеціальні методи дослідження доданої вартості в зернопродуктовому підкомплексі також мають велике значення для всебічного і комплексного вивчення цього процесу. Конкретизацію їх застосування ми розглянемо у наступних наукових роботах.

У дослідженні будь-якого об'єкта чи процесу важливе місце займає системний підхід, особливо він необхідний у вивченні великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. До таких систем ми відносимо і зернопродуктовий підкомплекс.

Системний підхід також можна визначити як напрямок методології дослідження (а отже, сукупності методологічних принципів та методів), в основі якого лежить розгляд сукупності відносин і зв'язків між елементами системи. Дослідження доданої вартості та її елементів неможливе без вивчення економічних взаємовідносин між підприємствами усіх галузей зернопродуктового підкомплексу щодо формування та розподілу даної величини.

При цьому системний підхід є не стільки методом вирішення завдань, скільки методом їх постановки. Тобто, даний підхід дає можливість попередньо проаналізувавши сучасний стан системи, намітити напрями її розвитку шляхом постановки нових завдань. Схематично системний підхід у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу показано у табл.3.

Застосування системного підходу в дослідженні доданої вартості даного підкомплексу передбачає розгляд її елементів щодо формування та розподілу у нерозривному зв'язку із розвитком самої системи (підкомплексу) та виконання відповідних вимог. Ці шість вимог зображені на даному рисунку. Важливо, щоб усі ці вимоги розглядалися комплексно та послідовно. Як ми можемо бачити, системний підхід завбачає не тільки ієрархічний зв'язок знизу догори, а й навпаки. При цьому застосовується сукупність

Рис. 3. Системний підхід у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу

Джерело: власні дослідження з використанням інформації [2, с. 33].

методів наукового пізнання різного рівня з можливістю аналізу елементів доданої вартості у взаємодії з іншими зовнішніми системами.

Крім того, варто зауважити, що у різних галузях підкомплексу елементи доданої вартості формуються і розподіляються за різними принципами, зважаючи на послідовність переробки та багатовекторність використання зернової продукції залежно від структурної потреби її споживання в готовому продукті чи сировині. Існують також і різні можливості галузей підкомплексу у придбанні виробничих ресурсів та запровадження технологій виробництва. До того ж, у більшості випадків при виробництві зерна такий елемент доданої вартості, як заробітна плата формується за залишковим принципом через обмеженість сільськогосподарських підприємств у фінансових ресурсах.

Слід погодитися із дослідниками у тому, що наслідок ринкових перетворень приблизно 60% населення країни виявилися постраждалими, оскільки оплата їх праці не дозволяє їм виконувати свої функції (у тому числі відтворювальну). Це не тільки фактор, який стримує розвиток економіки, а й джерело постійних соціальних суперечностей у суспільстві [6, с. 16]. В першу чергу, це, звичайно, стосується аграрників, у яких середній розмір заробітної плати

є одним з найнижчих у галузях вітчизняної економіки.

Постійно збільшується також орендна плата за паї, що за стабільної ціни на зерно зменшує і прибуток у зерновиробництві. За визначенням прибуток – одна із форм чистого доходу в умовах розвинутих товарно-грошових відносин, що виражає вартість додаткового і частково необхідного продукту [7, с. 261]. Крім того, часті неврожайні роки зводять нанівець вказаний результативний показник, коли в переробних галузях такого ризику немає, враховуючи те, що за ринкових відносин сировинні ресурси можна придбати і в інших зонах виробництва зерна у світі.

Висновки з цього дослідження. Отже, першим етапом у дослідженні доданої вартості зернопродуктового підкомплексу є усвідомлення та розуміння взаємозв'язку теорії і практики, законів та методів пізнання для правильного визначення, характеристики та обрання відповідної методології та методики дослідження. Далі належить на основі наукових принципів пізнання добрати систему конкретних методів дослідження і проводити його комплексно. Розглядаючи зернопродуктовий підкомплекс як систему, необхідно проводити дослідження формування доданої вартості та її елементів, застосувавши системний підхід, який дає змогу не тільки провести всебічний аналіз даного показника, а й досягнути його максимального значення у перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Завадський Й.С. Економічний словник [Електронний ресурс] : словник / Й.С. Завадський, Т.В. Осовська, О.О. Юшкевич. – К. : Кондор, 2006. – 356 с. Режим доступу : <ftp://lib.sumdu.edu.ua/ebooks>.
2. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А.С. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
3. Большой Энциклопедический Словарь [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.vedu.ru/bigencdic/50450/> – Назва з титул. екрану.
4. Корбутяк В.І. Методологія системного підходу та наукових досліджень / В.І. Кобутяк : навч. посіб. – Рівне : НУВГП, 2010. – 176 с.
5. Основи економічної теорії : підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. – Х. : Право, 2008. – 448 с.
6. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки / П.С. Єщенко // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 4–20.
7. Економічний словник-довідник / За ред. С.В. Мочерного. – Київ : Феміна, 1995. – 368 с.